

Meer tegels in het MAS ~~collectie Vleeshuis~~

Naast het Saulustableau bezit het MAS meer dan 3.000 tegels, tegeltableaus en samengestelde tegelpanelen. De verzameling Antwerpse majolicategels en de tegels die geïntegreerd zijn in de stijlkamers van het Vleeshuis werden grondig onderzocht door Frans Caignie. Hij publiceerde er verschillende studies over. ~~De integrale studierapporten kan je hieronder downloaden~~

Ontstaan

De majolicanijverheid in Antwerpen is ontstaan door de komst van een Italiaans pottenbakker, Guido di Savino, afkomstig van Castel Durante aan de Italiaanse Oostkust (het huidige Urbania), die zich in het begin van de 16de eeuw als pottenbakker / majolicabakker in Antwerpen komt vestigen. Hier neemt hij de naam Guido Andries aan naar de voornaam van zijn schoonvader Andries Bollekens. Uit de archieven is gekend dat hij in 1508 een atelier had ingericht in het huis *De Grootte Aren* op de *Oude Veemerct* en er in dat jaar al een leerjongen in dienst had.

Margaretha Bollekens sterft kinderloos. Met zijn tweede vrouw, Anna Van Duren, koopt Guido in 1520 het huis *Den Salm* in de Kammenstraat. Vijf zonen krijgen vermoedelijk een opleiding in het familie-atelier en zullen zich als zelfstandig majolicabakker installeren: Lucas in de Steenhouwersvest, Frans in Sevilla, Joris in Middelburg, Jasper in Norwich en Guido II op Sint-Jansvliet.

Na Guido's overlijden in 1541 huwt zijn weduwe met Franchois Frans die vermoedelijk al in het atelier werkte. Aan hem wordt het Saulustableau toegeschreven. Na diens dood wordt het majolica-atelier gerund door Guido's oudste zoon Lucas. Door verdere huwelijken zal het atelier in familieverband blijven tot 1625, wanneer het pand verkocht wordt aan een zakenman. In 1775 wordt Den Salm afgebroken om plaats te maken voor het prestigieuze *Hotel Werbrouck* van burgemeester Werbrouck, de laatste burgemeester onder Napoleon; dit is nu Kammenstraat 32 en 34.

In de loop van de 16de eeuw zullen leerlingen van Den Salm zich als zelfstandig majolicabakker installeren en lokale pottenbakkers zullen overstappen van de productie van het gewone aardewerk naar majolicagoed, een gamma dat niet beperkt blijft tot tegels. Zo ontstaat er in en rond de Kammenstraat een zeer aparte nijverheid die jammer genoeg rond 1625 zo goed als teloor is gegaan. De dienst archeologie van de stad Antwerpen heeft in de loop der jaren resten van een aantal majolica-ovens kunnen opgraven, zo bijvoorbeeld in de Steenhouwersvest, de Schoytestraat en de Almoezenierstraat. De oveninfrastructuur van atelier Den Salm moet bij de bouw van Hotel Werbrouck volledig teloor zijn gegaan. Hoewel, de tegels van het Saulustableau en alle vroege tegels die hierna als randtegels en tegels met geometrisch decor worden voorgesteld, zouden volgens een mondelinge mededeling van Frans Claes (conservator van Museum Vleeshuis) aan Marcel Laurent (conservator van het KMKG te Brussel) op het terrein van Den Salm zijn aangetroffen. Deze laatste publiceerde deze mededeling in een artikel in 1922, onze enige bron van herkomst voor al die tegels. Vermoedelijk dateert de vondst uit de periode 1884-1886 toen een groot deel van het achtergelegen terrein van atelier Den Salm, nadien Hotel Werbrouck, werd onteigend en omgewoeld voor de aanleg van de Nationalestraat, een verbreding van de Boeksteeg, die een volwaardige verbinding moest vormen tussen de Groenplaats en het nieuwe Zuidstation.

Tableaurandtegels

Een eerste studie betreft een reeks tegels die op basis van de kenmerken van het decor als randtegels van tableaux beschouwd kunnen worden. In totaal werden 36 verschillende decors geïdentificeerd, afkomstig van tenminste 18 verschillende tegeltaleaus. Enkele voorbeelden.

AV.2014.002.002

AV.2014.002.001

AV.2014.002.003

De voorstelling van putti en basements op deze drie tegels is identiek aan de voorstelling op de randtegels onder- en bovenaan het Saulustableau, maar kunnen er nergens ingepast worden. De tegelschilder bracht op de rugzijde de tegelnummers 33, 34 en 35 aan om de tegelzetter te helpen bij het plaatsen ervan. Dit betekent dat een tweede tegeltaleau heeft bestaan van minstens 35 tegels - mogelijk in dezelfde aard als het Saulustableau - waarvan slechts deze drie zijn overgebleven.

AV.7649

AV.7650.3-4

AV.7650.4-4

De voorstelling van een basement met leeuwenkop en datum 1544 op de linker tegel en de dansende en musicerende putti met datum 15xx op de twee exemplaren ernaast plaatsen deze tegels in dezelfde productieperiode als het Saulustableau dat 1547 gedateerd is. Dat dit randtegels van een tableau zijn, wordt opgemaakt uit het strookje decor aan de bovenzijde van de tegel dat eigenlijk deel uitmaakt van de voorstelling op het tableau zelf. De tegel met leeuwenkop draagt op de rug het nummer I Z I (121) wat betekent dat hij behoort tot een tableau van minstens 121 tegels !

AV.7657.1-2

AV.1937.013.3-9

AV.7650.2-4

AV.7654.2-2

AV.7645.3-3

De vijf tegels hierboven zijn nog enkele voorbeelden van figuratieve en ornamentale randtegels van een tableau, die al dan niet integraal deel uitmaken van de centrale voorstelling. Waar de overige randtegels en de tegels van de centrale voorstellingen van deze 18 tableaux gebleven zijn, is en blijft een vraag: werden ze nooit geschilderd of afgewerkt, als misbaksel weggegooid, of nog steeds diep in de bodem onder het terrein van Den Salm?

Lees [hier](#) het studierapport over deze randtegels, inclusief die van het Saulustableau.

Lees [hier](#) het studierapport over de herkomst van het Saulustableau.

Tegels met ornamentaal decor

Op tegels met ornamentaal decor herkent men veelal geometrische figuren of delen ervan; dit zijn hoofdzakelijk de driehoek, vierhoek, vijfhoek, zeshoek, achthoek, cirkel, ruit, het kruis en de ster. De eigenlijke vorm van alle figuren en het totale beeld, komen pas tot uiting wanneer meerdere tegels met het betrokken decor bij elkaar worden aangesloten. Het beeld dat dan tevoorschijn komt is soms heel verrassend en allerminst verwacht. Veelal zijn de deelvlakken ingevuld met arabesken. Dit zijn kleine blaadjes in allerlei vormen en kleuren die met elkaar verbonden zijn in een netwerk van fijne takjes.

De publicatie “*Raakvlakken tussen oost en west - Onderzoek van geometrische tegeldecors uit de Nederlanden*, Frans Caignie (ed.), 2021” kan in verschillende bibliotheken van de stad geraadpleegd worden.

Tot het ornamentaal decor kunnen nog gerekend worden: het feronnerie ornament (A), feronnerie met bladornamenten (B), bloemen in ringen met lelies (C), een decor van bladornamenten (D) of nog een rankenornament op blauw (E).

Lees [hier](#) het studierapport over tegels met ornamentaal decor.

Tegels met figuratief decor

De collectie van het MAS bevat ook een belangrijke collectie tegels met voorstellingen van bloemen en dieren. In tegenstelling tot de voorgaande groep waar het hele tegelvlak is gevuld, is in deze groep de voorstelling veelal gevat in een kader. Het kwadraat, dit is een vierkant op de punt, en de cirkel of cirkelband zijn de meest voorkomende omlijstingen. Als ornament in de vier hoeken komen vooral constructies met palmetten voor die gespaard zijn uit het blauw, soms uit het geel. De techniek om deze hoeken te schilderen noemt men *spartechniek*, ook nog *negatief schilderen*. Een witte palmet, zoals te zien in de hoeken van de tegel met haas of bloempot, realiseerde men door met blauwe verf (kobaltoxide) de contouren van de palmet op de witte onderlaag (tinoxide) van de tegel af te bakenen.

Lees [hier](#) het studierapport over tegels met figuratief decor.

Huisnaamplaten

Zes huisnaamplaten vormen een belangrijke groep Antwerps geglazuurd aardewerk; belangrijk, niet in aantal, wel omwille van hun zeldzaamheid in het gamma producten van de Antwerpse majolicanijverheid. Zoals onze huizen vandaag gemerkt worden door een huisnummer, werden de 16de-eeuwse huizen gemerkt door een huisnaam, uitgedacht door de eigenaar van het pand, die ofwel rechtstreeks op de gevel werd geschilderd of erin gebeiteld, ofwel op een soort plaat die aan de gevel werd bevestigd. Slechts zes exemplaren in de vorm van majolica zijn bewaard gebleven. Ze vermelden de naam van het pand en zijn beschilderd met een voorstelling die de huisnaam illustreert.

In het MAS worden vijf dergelijke platen bewaard. Het vijfde exemplaar is mogelijk geen echte huisnaamplaat omdat het geen tekstuele huisnaam vermeldt. Een zesde exemplaar was enkel bekend uit de literatuur en werd tijdens het recent onderzoek aangetroffen in privaat bezit. In het verleden werden enkel mooie plaatjes van deze platen gepubliceerd ter illustratie van het kwaliteitsvolle Antwerpse majolicaproduct, maar nooit eerder werd onderzoek gedaan naar hun herkomst en hun oorspronkelijke lokalisatie in de stad.

Lees [hier](#) het studierapport over de huisnaamplaten.

Bijbeltegels in het Vleeshuis

De keuken op het eerste verdiep van Museum Vleeshuis is rondom rond bezet met tegels die voorstellingen tonen uit het Oude en het Nieuwe Testament. Ook de schouw van de ernaast gelegen opkamer heeft een dergelijke betegeling.

Onderzoek naar de herkomst van die tegels wijst uit dat ze werden uitgebroken uit een herenhuis op Keizerstraat 64 op het ogenblik dat het interieur ervan werd heringericht als

kantoorruimte, en aan het museum werden verkocht. De tegels van de schouw van de opkamer werden nadien aangekocht. Dit alles vond plaats in 1913 op het ogenblik dat het Vleeshuis werd ingericht als museum en het heel wat kunstobjecten overneemt uit het Museum van Oudheden Het Steen.

In totaal werden er 1014 tegels geïnteriseerd, 394 voorstellingen uit het Oude en 578 uit het Nieuwe Testament, met nog 44 niet-bijbelse voorstellingen. Het boek "Bijbeltegels-Bibelfliesen" (Münster, 1994) samengesteld door Jan Pluis is van een onschatbare waarde geweest bij het determineren van de tientallen verschillende bijbelthema's, alsook voor het bepalen van hun productieplaats en productieperiode.

De bijbelvoorstellingen zijn gevat in een cirkelband en hebben als hoekornament de zogenaamde *ossenkop*. Het zijn Rotterdamse producten uit tweede helft 17de tot derde kwart 18de eeuw. In de vier muren van de keuken zijn de tegels lambriseringsgewijs aangebracht, 11 rijen hoog, waarbij blauwe en paarse uitvoeringen elkaar steeds afwisselen.

In de keuken en de schouw samen worden er 75 verschillende bijbelthema's geteld uit het Oude Testament en 88 uit het Nieuwe Testament. Zestien thema's komen meerdere malen voor, gaande van 18 maal het thema "Johannes de Doper onthoofd waarbij de beul het hoofd aan Salome geeft" tot 12 maal het thema "Petrus door een engel bevrijd". Veertien thema's komen dan slechts éénmaal voor. De tegel met de mythologische afbeelding van *Chiron en Ocyrhoë* uit Ovidius' *Metamorfosen*, 2, 635-675 is een buitenbeentje in de collectie.

De vlucht naar Egypte

zicht op de keukenhoek met waterpomp

zicht op de binnenmuur naar de gang

Jezus predikend vanaf een schip

De koperen slang

De zondvloed

de schouw in de Opkamer

Adam en Eva in het Aards Paradijs

Judith steekt het hoofd van Holofernes in een zak

Lees [hier](#) het studierapport over de bijbeltegels in Museum Vleeshuis.

Raadpleeg [hier](#) de inventaris van de bijbeltegels, met selectiemogelijkheid (Excel-bestand).
